

ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ
ОЛИЙ ВА ЎРТА МАХСУС ТАЪЛИМ ВАЗИРЛИГИ

ФАРҒОНА ДАВЛАТ УНИВЕРСИТЕТИ

**FarDU.
ILMIY
XABARLAR-**

1995 йилдан нашр этилади
Йилда 6 марта чиқади

6-2019

**НАУЧНЫЙ
ВЕСТНИК.
ФерГУ**

Издаётся с 1995 года
Выходит 6 раз в год

Аниқ ва табиий фанлар

МАТЕМАТИКА

А.Ўринов, Ш.Каримов

Бессель оператори қатнашган итерацияланган кўп ўлчовли Клейна-Гордона-Фок тенгламаси учун Коши масаласи аналогини ечиш5

ФИЗИКА, ТЕХНИКА

Р.Максудов, А.Джураев, Ш.Шухратов, И.Якубов

Толали материаллар тозалагичининг қайишқоқ таянчларга ўрнатилган колосниклар тебранишларининг таҳлили13

Ж.Улугмуратов, И.Исматуллаев, И.Якубов, З.Исламов, Х.Бегалиев, Т.Кодиров

Туюқш экзотик чарми олишда тери хомашёсига дастлабки ишлов беришни тадқиқ қилиш20

КИМЁ

Б.Махкамов, Д.Шахидова, Б.Орзикулов, Д.Гафурова

Мис (II) ионларининг сорбцияси учун комплекс ҳосил қилувчи полимер материалларни олиш25

БИОЛОГИЯ, ҚИШЛОҚ ХЎЖАЛИГИ

Ш.Хасанов, С.Сасмаков, Ж.Абдурахманов, О.Аширов, Ш.Азимова

Ҳашарот хужайраларини паст ҳароратли муҳитда узоқ муддат сақлашнинг оптимал шароитларини танлаш29

А.Ахунов

Суғориш тарихи ва суғоришнинг ўзига хос омиллари32

Ижтимоий-гуманитар фанлар

ТАРИХ

К.Тухтабеков

Ўзбекистонда илм-фан тараққиётининг тарихий илдизлари36

У.Жўраев

Советлар даврида таълим тизимини мафкуралаштириш (1950-1980 йиллар)40

Е. Гордеева

Калтаминор маданияти мафкураси тўғрисидаги масалага доир43

И.Раҳимов

Тарихий ҳақиқат ва унинг жамият маънавий тараққиётига таъсири47

ФАЛСАФА, СИЁСАТ

А.Ўтамуродов, Б.Турсунов

Фуқаролик жамияти – тараққиётнинг юқори босқичи50

Т.Алимардонов, А.Азимов

Ўтиш даврининг классик модели54

Ф.Мирзаева

Ўрта Осиёда Нақшбандия-Мужаддиия тариқати ривожининг ўзига хос хусусиятлари58

И.Тоиров

Жаҳон тамаддуни шаклланишининг ўзига хос хусусиятлари61

АДАБИЁТШУНОСЛИК

А.Акбаров

Фирдавсий тақдири Хайнрих Хайне талқинида66

Р.Тошниёзова

Маърифат ва талқин: шоҳид образининг онтологик асослари70

М.Хамидов

Миркарим Осимнинг “Синган сетор” қиссасида Машраб образи75

А.Қаюмов

Уруш – миллий характер кушандаси77

М.Эрназарова

Л.Н.Толстой ижодини ўрганишнинг инновацион технологиялари81

ТИЛШУНОСЛИК

Ш.Искандарова, М.Омонов

Ҳозирги ўзбек тилида истеъмолдан чиққан “Бобурнома”даги изофий бирикмалар85

МИРКАРИМ ОСИМНИНГ “СИНГАН СЕТОР” ҚИССАСИДА МАШРАБ ОБРАЗИ

ОБРАЗ МАШРАБА В ПОВЕСТИ МИРКАРИМА ОСИМА “СИНГАН СЕТОР” (“СЛОМАННЫЙ СЕТОР”)

THE IMAGE OF MASHRAB IN THE STORY “SINGAN SETOR” (BROKEN SETAR) BY MIRKARIM OSIM

М.Хамидов

Аннотация

Мақолада Миркарим Осимнинг “Синган сетор” қиссасида Машраб образи талқинидаги тарихий ҳақиқат ва бадиий тўқима масаласи тадқиқ этилган. Тарихий образ яратилишидаги ёзувчи маҳорати ёритилган.

Аннотация

В статье анализируется вопрос об исторической правде и художественном вымысле в интерпретации образа Машраба в повести Миркарима Осима “Синган сетор”. При этом раскрывается мастерство создания писателем исторического образа

Annotation

In the interpretation of the image of Mashrab in the story “Singan setor” by Mirkarim Osim the matters on the historical truth and fictional composition have been considered, thus, revealing the skills of illustrating a historical image.

Таянч сўз ва иборалар: қисса, реалистик тасвир, бадиий тўқима, Бобораҳим Машраб, сюжет, тарихий ҳақиқат, халқ оғзаки ижоди.

Ключевые слова и выражения: повесть, реалистичное изображение, художественный вымысел, Бобораҳим Машраб, сюжет, историческая правда, устное народное творчество.

Keywords and expressions: narrative, a realistic description, artistic invention, Boborahim Mashrab, plot, historical truth, folklore.

Миркарим Осимнинг “Синган сетор” қиссасида ҳассос шоир Бобораҳим Машрабнинг долғали ҳодисаларга бой ҳаёт йўли, бетакрор қиёфаси тасвирини топгандир. Унинг ўн бир ёшидан токи 1711 йилда Балх шаҳрида Маҳмуд Қатагон томонидан дорга тортилгунга қадар бўлган бошидан кечирганлари тарихий фактлар асосида ҳамда бадиий тўқима воқеликлари фонида уйғун ифодаланган. Асар воқеаси Машрабнинг Қошғардан – Офоқхожа эшон даргоҳидан Наманганга қайтиши билан бошланади. Ёзувчи ҳодисалар тасвири давомида Машраб ғазалларига мурожаат этгани ҳолда жасур шоир сиймосини кўз ўнгимизда намоён эта боради. Қисса сюжетидаги воқеалар бир даврдан иккинчи даврга кўчиб туради. Ёзувчи давр билан боғлиқ ҳодисалар занжирини маҳорат билан ўзаро боғлай олган.

Ўн саккиз йиллик дарбадарликдан сўнг Машрабнинг устози мулла Бозор қабри тепасида бир вақтлар ўзига кўп ёмонликлар қилган Муҳаммад Ризо шайхни кўриб қолиши, унга ўн-ўн бир ёшлардаги ўзи билан боғлиқ бўлиб ўтган воқеаларни ёдига туширади. Болалигидан атрофдаги адолатсизликларни кўриш жараёнида шоирда тиксўзлик, тўғрисўзлик, ҳалоллик, юртпарварлик ва халқпарварлик фазилатлари шаклланиб

боради.

Миркарим Осим Машраб образи талқинида тарихий манбалар ва халқ китоблари материалларидан ҳам унумли фойдаланади. Улардаги китобхонни ишонтирадиган, муболағалардан ҳоли реалистик воқеликлардан манба сифатида фойдаланади. Бу эса асар таъсирчанлиги ва ҳаққонийлигини таъминлайди.

Болалигидан ўт-олов табиатли Бобораҳимдаги мантиқли фикрлар мулла Бозорни ҳам ҳайратга солади. Унинг “Кел энди, фақирликни ихтиёр эт, сеторингни тоқчага қўйиб, зуҳду тақво бўрёси устига ўтир. Эртага жума куни хонақоға кел, марди худолар қаторида зикру самоъ туш...” [1,203], деган сўзларига Бобораҳим: “Мен ёри жононимға, жума куни учрашамиз, деб ваъда бериб қўйгон эрдим. Назаримда ул зебо санамимнинг юзидан таралган нур ҳаммаёқни мунаввар қилиб тургандек. Қоронғи уйга беркиниб ҳув-ҳувлагандан кўра ўша маъшуқам билан учрашиб, жамолини томоша қилсам бўлмайдурму?” [1,203] дея жавоб қилади. Хонақо ҳовлисидан оқиб ўтган ариқнинг сувига пешоб қилган Машраб таҳорат олаётган мулларнинг ғазабига дучор бўлади. Уларга жавобан “...уламоларимиз, сув етти юмаласа

М.Хамидов – ФарДУ адабиётшунослик кафедраси ўқитувчиси.

ҳалол бўладур, дейдилар. Мен пешоб қилган ердин таҳорат олаётган зуҳд-тақво эгалари олдиға оқиб келгунича сув етти маротаба эмас, тахминан етмиш мартаба юмалаган бўлса керак, дин пешволари кўзи билан қарасак - сув ҳалол. Нега уламолар ўз сўзларида турмайдурлар. Ахир сўз билан иш бир бўлиши керак-ку!" [1,208] дейди. Машраб ана шу тариқа баъзи дин пешволари ўйлаб топган озодаликка хилоф ақидалардан кулади. Ушбу ақидани ҳақиқат деб билувчи баъзи зоҳидларни ҳажв остига олади.

Мулла Бозор Маҳдум Аъзам маслаҳати билан Қошғарга Офоқхожа эшон даргоҳига йўлланган Машрабнинг орзулари кўп ўтмай саробга айланади. "Соҳиби озор" – Офоқхожа шоирнинг ўзига бўлган ихлосини, меҳнатларини қадрламайди. Машраб билан чўриси Рўзихон ўртасидаги муҳаббатдан дарак топган Офоқхожа муридани аёвсиз жазолайди. Шундан сўнг унинг дарбадарликдаги қаландарона ҳаёти бошланади. Машрабни Или дарёси бўйига, қалмоқ хони Хунтайшихон олдиға жўнатадилар. Хунтайшихон ҳам сетор чалиб одамларнинг муҳаббатига эришган Машрабдан хавфсирайди. Шу боис унга одамлардан йироқ бўлиб, Кўкшер яйловида туя боқишни буюради. Машраб ўзининг уч йиллик хизмат ҳақи эвазига Қошғардан келган торончиларга хондан раҳм-шафқат қилишини сўрайди. Хунтайшихон қизининг эса Машрабда кўнгли бор. Лекин Офоқхожа томонидан жазоланиб, оила қуришдан маҳрум қилинган шоир "Мен инсоний муҳаббат учун эмас, ишқи ҳақиқий учун туғилганмен, пешонамга ёзилгани шу!" [1,231], дея жавоб қилади. Хон даргоҳидан қувилган Машраб яна Қошғарга йўл олади. Унга Тошкентга, машҳур эшон Хожаи Нур қошига бориб, "руҳини шайтон кутқусидан кутқариш" вазифасини юклайдилар. Машраб эса ўлим тўшагида ётган Хожаи Нурга Ҳофиз ва Навоий шеърларидан ўқиб, унинг "имонини поклайди". Сўнг қиссада Машрабнинг Балх шаҳрида Маҳмудхон ҳузуридаги саргузаштлари тасвирланади. Маҳмудхон макру ҳийлалар билан Муҳаммад Муқим Султонни ўлдириб тахтни эгаллаган, халқни зулм билан бошқараётган эди. Ҳақ сўзи учун хон томонидан дорга тортилаётган Машраб ҳолати шундай тасвирланади: - "Хайр эмди, Пиримаст, кўп қайғурма. Намангон борсанг ёру ёронларға салом айт, - деди шоир қандайдир

кўтаринки руҳият билан, сўнг дадил дор тагидаги курсига чиқди-да, бўйнига сиртмоқ солди. Бир лаҳза бутун ҳаёти Наманган, Қошғарда кўрган-кечирган аччиқ-чучук дамлари кўз ўнгидан ўта бошлади, ҳаёт ипи шу ерга келиб узилиши тақдир эканлигин у яхши билар, шу сабабдан чеҳраси ботиб бораётган куёшдек сокин эди..." [1,273].

Қиссада Машрабнинг ҳақгўй, мол-дунёдан хазар этувчи, адолатсизликларга муросасиз шахс сифатидаги қиёфаси ёрқин акс этган. "Машраб масжид, хонақоҳ ва такаюҳларда ваъз-насиҳат қилувчи шайх-зоҳидларнинг тилларида художўйлик бўлса ҳам, аммо дилларида ҳийлаю макр, бойлик тўплаш учун халқни алдаб балоларга гирифтор қилиш нияти борлигини фош этиб ташлайди" [2,144]. Унинг асардаги Сўфи Оллоёр билан қилган мунозарасида бу ҳол кўзга ташланади [2,256-258].

Хуллас, асарда Бобораҳим Машраб образи талқинида қуйидаги жиҳатларга алоҳида эътибор берилган:

- халқ китобларидан фарқли тарзда қиссада ёзувчи шоир қиёфасини идеаллаштирамайди. Балки уни оддий, ўзгалардан деярли фарқ этмайдиган шахс сифатида акс эттириш йўлидан боради;

- Бобораҳимдаги халқпарварлик, жасурлик, фикрчанлик, диний билимлардан чуқур хабардорлик жиҳатлари қиссада ишонарли ва изчил ёритилади. Бу, асардаги воқеалар мантиқийлигини ҳамда тасвир ҳаққонийлигини юзага келтирган;

- ёзувчи "Синган сетор" да тарихий қисса жанри талаби, аввало, тарихий воқелик ва тарихий шахс талқинини реалистик метод талабларига жавоб беришига эътибор бергани ҳолда бадиий тўқимадаги ишонччилик ҳамда ҳаққонийликка диққатини қаратади.

Миркарим Осимнинг "Синган сетор" асари XX аср ўзбек адабиётида тарихий қисса жанри тараққиётида муҳим ўрин тутди. Машраб таржимаи ҳоли, ижоди билан боғлиқ тарихий манбалар, халқ китобларидан яхшигина хабардор бўлган заҳматкаш адибнинг ушбу қиссаси кўплаб авлодлар қалбида миллий ғурур ва ифтихор туйғуларини шакллантиришда муҳим ўрин тутиши шубҳасиздир.

Адабиётлар:

1. Миркарим Осим. Синган сетор. – Т.: "O'zbekiston", 2012.
2. Абдуллаев В. Ўзбек адабиёти тарихи. Иккинчи китоб. – Т.: "Ўқитувчи", 1967.
3. Қиссайи Шоҳ Машраб. – Т.: "Наврўз", 2014.

(Тақризчи: Ҳ.Жўраев – филология фанлари доктори).